

ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΑΝΟΙΚΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΣΠΟΥΔΕΣ ΣΤΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟ
ΕΛΠ 31: ΑΡΧΑΙΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ
ΠΡΩΤΗ ΓΡΑΠΤΗ ΕΡΓΑΣΙΑ 2021-2022

Θέμα:

Αφού μελετήσετε προσεκτικά:

- τα κεφάλαια 1 και 2 από το διδακτικό εγχειρίδιο *Ο Δραματικός Λόγος από τον Αισχύλο ως τον Μένανδρο*, και
 - τις ενότητες 4 και 5 από τα «Παράλληλα Κείμενα» (Χουρμουζιάδης και Εμμανουήλ-Φεσσά),
- και αφού παρατηρήσετε προσεκτικά το οπτικό υλικό που θα βρείτε αναρτημένο (κάντε κλικ εδώ: υλικό), να γράψετε κείμενο που θα απαντά με τρόπο τεκμηριωμένο στο εξής ερώτημα:

Ποια συμπεράσματα μπορεί να εξαγάγει κανείς από τη μελέτη του οικοδομήματος του Θεάτρου του Διονύσου κατά την (ύστερη) κλασική περίοδο και της θέσης του (ΕΙΚ. 1-21) για τη σχέση, αφενός, του θεάτρου στην αρχαία Αθήνα με την κοινωνική, θρησκευτική, οικονομική και πολιτική ζωή της πόλης αλλά και για τα χαρακτηριστικά, αφετέρου, των παραστάσεων που παρουσιάζονταν σε αυτό. Για την εξαγωγή συμπερασμάτων να συγκρίνετε το διονυσιακό θέατρο με σύγχρονα θεατρικά οικοδομήματα όπως αυτά στις ΕΙΚ. 23-26.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

Πρότυπη εργασία

Εισαγωγή

Το αρχαίο ελληνικό θέατρο, γέννημα θρέμμα της δημοκρατίας, είναι άρρηκτα συνυφασμένο με τα πολιτικά, κοινωνικά και θρησκευτικά συμφραζόμενα της κλασικής περιόδου.¹ Στην παρούσα εργασία θα μελετήσουμε το οικοδόμημα του θεάτρου του Διονύσου κατά την (ύστερη) κλασική περίοδο. Συγκεκριμένα, απώτερος στόχος είναι, μέσα από τη μελέτη του οικοδομήματος, αφενός να αναδειχθεί ο τρόπος με τον οποίο συνδέεται το θέατρο με την κοινωνική, πολιτική, οικονομική και θρησκευτική ζωή της αρχαίας Αθήνας και αφετέρου να εντοπιστούν τα χαρακτηριστικά των παραστάσεων που παρουσιάζονταν σε αυτό. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, θα γίνει μια σύγκριση του αρχαιοελληνικού θεάτρου με το σύγχρονο θέατρο, προκειμένου να αναδειχθούν ομοιότητες και διαφορές.

Η σχέση του αρχαίου θεάτρου με την κοινωνική, θρησκευτική, οικονομική και πολιτική ζωή της αρχαίας Αθήνας

Το αρχαίο ελληνικό θέατρο ήταν άρρηκτα συνυφασμένο με το δημοκρατικό πολίτευμα της κλασικής περιόδου, καθώς οι Αθηναίοι πολίτες εντός του θεάτρου είχαν την ευκαιρία να βιώσουν τη συλλογικότητα, να ασκηθούν στην αντιπαράθεση ιδεών, στον διάλογο και την επικοινωνία, αλλά και να προβληματιστούν για ζητήματα που αφορούσαν την πόλη.² Η σχέση του θεάτρου με τους θεσμούς της πόλης είναι πολύ μεγάλη και αφορά όχι μόνο το δημοκρατικό πολίτευμα και τη νομική σκευή της αρχαίας Αθήνας, αλλά επεκτείνεται και σε άλλους τομείς, όπως είναι η παράδοση και η θρησκεία.³

Μελετώντας κανείς το οικοδόμημα του αρχαίου θεάτρου του Διονύσου, μπορεί γρήγορα να αντιληφθεί τη σχέση του δράματος με τους θεσμούς της πόλης και να εντοπίσει τις θρησκευτικές και πολιτικές του προεκτάσεις. Ειδικότερα, παρατηρώντας την τοποθεσία στην οποία έχει χτιστεί το θέατρο, συνειδητοποιούμε πως αυτό δεν έχει

¹ Πετρούλα Ξιφαρά & Έλσα Ανδριανού, *Ο δραματικός Λόγος από τον Αισχύλο ως τον Μένανδρο*, ΕΑΠ, Πάτρα, 2001, σσ. 15, 17.

² Ξιφαρά & Ανδριανού, ό.π., σ. 17.

³ Ξιφαρά & Ανδριανού, ό.π., σ. 18.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

χτιστεί σε μια απομονωμένη, απομακρυσμένη τοποθεσία, αλλά αντίθετα στο κεντρικότερο σημείο της Αθήνας, στοιχείο που φανερώνει στο έπακρο τη στενή σχέση θεάτρου και πόλης (εικόνες 1 & 2). Επιπλέον, το γεγονός ότι το θεατρικό οικοδόμημα βρίσκεται εντός του ιερού χώρου του Θεού φανερώνει τον έντονο θρησκευτικό προσανατολισμό του αρχαίου δράματος.⁴ Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός πως οι δραματικοί αγώνες διεξάγονταν κατά τη διάρκεια σημαντικών θρησκευτικών εορτών και ήταν αφιερωμένοι στον Θεό Διόνυσο.⁵ Για τον λόγο αυτό, δεν θα ήταν λειτουργικό το θεατρικό οικοδόμημα να βρίσκεται σε μια ανεξάρτητη, άσχετη με τον ιερό ναό, τοποθεσία.

Σύμφωνα με τον Χουρμουζιάδη, το πρώτο μόνιμο θέατρο οικοδομήθηκε στην Αθήνα στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. μέσα στο τέμενος του Διονύσου στη νότια πλαγιά της Ακρόπολης,⁶ όπως άλλωστε μπορούμε να αντιληφθούμε από τη μελέτη των εικόνων 1-4. Το θεατρικό οικοδόμημα ήταν πλαισιωμένο από τη φυσική κοιλότητα του βράχου, η οποία μπορούσε να αξιοποιηθεί για την αμφιθεατρική διάταξη των θέσεων του κοινού.⁷ Το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα των αρχαίων ελληνικών θεάτρων ήταν ότι ήταν ενταγμένο μέσα σε φυσικά τοπία εξαιρετικής ομορφιάς με ιδεώδεις ακουστικές συνθήκες.⁸ Στο πλαίσιο των δραματικών αγώνων, στο τέμενος του Θεού πραγματοποιούνταν οι θρησκευτικές τελετές προς τιμήν του Θεού Διονύσου, ενώ το κυκλικό αλώνι που βρισκόταν μπροστά από το αμφιθεατρικό κερκίδωμα των θεατών χρησίμευε για τις ορχηστρικές κινήσεις του χορού.⁹ Αυτό που πρέπει να σημειώσουμε είναι πως ο χώρος του θεάτρου δεν ήταν πλήρως διαμορφωμένος από την αρχή, ωστόσο προσαρμοζόταν ανάλογα με τις ανάγκες της εκάστοτε παράστασης. Σταδιακά, προστέθηκε και ένα ξύλινο κτίσμα, το οποίο εξελίχθηκε στη σκηνή, στην οποία κινούνταν οι υποκριτές.¹⁰

Τελικά, αυτό που επικράτησε κατά την ύστερη κλασική περίοδο ήταν η τριμερής διαίρεση του θεατρικού οικοδομήματος στα εξής μέρη: τη σκηνή, την

⁴ Ξιφάρá & Ανδριανού, ό.π., σ. 18.

⁵ Ξιφάρá & Ανδριανού, ό.π., σ. 18.

⁶ Νίκος Χουρμουζιάδης, «Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία», στο *Παράλληλα Κείμενα για τη Θεματική Ενότητα «Αρχαίο Ελληνικό Θέατρο»*, ΕΛΠ31, Πάτρα, 2001, σ. 46.

⁷ Χουρμουζιάδης, ό.π., σ. 46.

⁸ Ελένη Εμμανουήλ-Φεσσά, «Θέατρο, κινηματογράφος, μουσική, χορός», στο *Παράλληλα Κείμενα για τη Θεματική Ενότητα «Αρχαίο Ελληνικό Θέατρο»*, ΕΛΠ31, Πάτρα, 2001, σ. 41

⁹ Χουρμουζιάδης, ό.π., σ. 48.

¹⁰ Χουρμουζιάδης, ό.π., σ. 49.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

ορχήστρα και το κοίλον, που αντιπροσώπευαν την τριπλή λειτουργία των υποκριτών, του χορού και των θεατών και σαφώς τη συμβολή όλων στη δημιουργία του θεατρικού φαινομένου.¹¹ Εδώ, πρέπει να τονιστεί πως οι Αθηναίοι πολίτες συμμετείχαν στο δράμα άλλοτε ως θεατές ή κριτές και άλλοτε ως μέλη του χορού.¹² Συνεπώς, η τριμερής διαίρεση του θεατρικού οικοδομήματος ήταν εξαιρετικά λειτουργική, καθώς επέτρεπε την απρόσκοπτη συμμετοχή όλων των πολιτών στο θεατρικό γίγνεσθαι.

Γενικά, οι αλλαγές που συντελούνται στο θεατρικό οικοδόμημα εξυπηρετούσαν τόσο δραματουργικές όσο και πρακτικές ανάγκες.¹³ Για παράδειγμα, αρχικά, οι θεατές στέκονταν όρθιοι, στη συνέχεια όμως παρακολουθούσαν τους δραματικούς αγώνες καθιστοί, εφόσον το κοίλον διαμορφώθηκε σταδιακά με καθίσματα, τα οποία ήταν στην αρχή ξύλινα και στη συνέχεια λίθινα. Στην κατασκευή καθισμάτων συνέβαλε, μεταξύ άλλων, ο πάνδημος χαρακτήρας των παραστάσεων στο πλαίσιο των θρησκευτικών γιορτών προς τιμήν του Θεού Διονύσου.¹⁴ Ειδικά στα *Μεγάλα Διονύσια*, τη σημαντικότερη θρησκευτική γιορτή των Αθηναίων, κατέφθαναν στην αρχαία Αθήνα άνθρωποι από διαφορετικές περιοχές προκειμένου να παρακολουθήσουν τους δραματικούς αγώνες. Αυτό σημαίνει πως οι δραματικοί αγώνες δεν είχαν τοπικό χαρακτήρα κι έτσι συνδέονταν σημαντικά με την οικονομική άνθιση της Αθήνας, λόγω της έλευσης πολλών ανθρώπων. Συγχρόνως, η έλευση πολλών αντιπροσωπειών από άλλες πόλεις επέτρεπε την ανάδειξη του μεγαλείου και του πλούτου της Αθήνας μέσω της τέχνης.¹⁵

Μάλιστα, όπως γίνεται αντιληπτό από τη μελέτη των καθισμάτων που βρίσκονταν στο *κοίλον*, υπήρχε ένας ειδικά διαμορφωμένος χώρος με καθίσματα στις μπροστινές θέσεις, οι οποίες προορίζονταν για διακεκριμένους πολίτες, δηλαδή για τους επισήμους, τους κριτές, τους χορηγούς και φυσικά τον «Επώνυμο άρχοντα», που ήταν υπεύθυνος για τη διοργάνωση των δραματικών αγώνων. Στις εικόνες 10-11 παρατηρούμε πως η κοινωνική διαστρωμάτωση ήταν ορατή στην αρχαία Αθήνα, στοιχείο που αποτυπώνεται και στο θεατρικό οικοδόμημα. Μάλιστα, οι εικόνες αυτές δεν μας δίνουν σημαντικές πληροφορίες μόνο για την κοινωνική διαστρωμάτωση της

¹¹ Ξιφάρá & Ανδριανού, ό.π., σ. 22.

¹² Ξιφάρá & Ανδριανού, ό.π., σ. 20.

¹³ Ξιφάρá & Ανδριανού, ό.π., σ. 22.

¹⁴ Εμμανουήλ-Φεσσά, ό.π., σ. 41.

¹⁵ Ξιφάρá & Ανδριανού, ό.π., σ. 19.

αρχαίας Αθήνας και τη διαίρεση των πολιτών βάσει κοινωνικής τάξης. Επιπλέον, ο θρόνος του ιερέα του Ελευθερέως Διονύσου που αναπαρίσταται στην εικόνα 11 καταδεικνύει για άλλη μια φορά τον θρησκευτικό χαρακτήρα του αρχαίου δράματος.

Ο θρησκευτικός χαρακτήρας του αρχαίου δράματος δεν σχετίζεται μόνο με την τοποθεσία του θεατρικού οικοδομήματος και τον χρόνο τέλεσης των δραματικών αγώνων, αλλά και με την ίδια τη θεματική του αρχαίου δράματος. Ειδικότερα, η παρουσία των Θεών ήταν ιδιαίτερα σημαντική στην αρχαία ελληνική σκέψη, στοιχείο που πέρασε και μέσα στα ίδια τα θεατρικά έργα, στα οποία πολλές φορές εμφανίζονταν οι Θεοί.¹⁶ Για να είναι λειτουργική αυτή η συνθήκη, κατασκευάστηκαν ειδικά μηχανήματα, τα οποία βοηθούσαν στην εμφάνιση και παρουσία των θεών στις πράξεις των έργων. Στο πλαίσιο αυτό, εντάσσεται και η «μηχανή» ή «αιώρημα», που ήταν ένα είδος γερανού με καλάθι, το οποίο χρησίμευε στις θεοφάνειες, για να παρουσιάζεται ο από μηχανής θεός (εικόνες 16 & 17).

Επιστρέφοντας, όμως, πίσω στο ίδιο το θεατρικό οικοδόμημα, κρίνεται σκόπιμο, εν προκειμένω, να σχολιαστούν περισσότερο τα άλλα δύο μέρη του αρχαιοελληνικού θεατρικού οικοδομήματος, η ορχήστρα, στην οποία βρισκόταν ο χορός, και η σκηνή, στην οποία κινούνταν οι υποκριτές. Η ορχήστρα βρισκόταν στο κάτω μέρος του κοίλου, όπως μπορούμε να δούμε ενδεικτικά στις εικόνες 6 & 7, και ήταν ένα κυκλικό πλάτωμα (αλώνι) που επέτρεπε τις κινήσεις του χορού. Το τμήμα του χορού αποτελούνταν από τους απλούς πολίτες και μπορούσαν να συμμετέχουν όποιοι ήθελαν. Η ορχήστρα είχε αρχικά κυκλικό σχήμα. Ο αριθμός των ατόμων που συναποτελούσαν τον χορό ήταν αρχικά 12 και στη συνέχεια 15.

Όσον αφορά τη σκηνή, αυτή ήταν στην αρχή ένα ξύλινο παράπηγμα, το οποίο, όταν ενσωματώθηκε από τον Αισχύλο στην παράσταση, βρισκόταν στο άκρο της ορχήστρας.¹⁷ Στην εικόνα 12 μπορούμε να δούμε τις διαφορετικές πιθανές εκδοχές του σκηνικού οικοδομήματος. Γενικά, η σκηνή πέρασε από διάφορα στάδια μέχρι να φτάσει στην τελική μορφή της. Στους ελληνιστικούς χρόνους, η σκηνή ήταν ένα λίθινο κτίσμα με υπερυψωμένο λογείο, το προσκήνιο.¹⁸ Στην εικόνα 22, μπορούμε να δούμε την εξελιγμένη μορφή του αρχαίου θεάτρου κατά την ελληνιστική περίοδο. Αυτή η εξέλιξη δεν είναι άσχετη με τη μεγάλη διάδοση της δραματικής τέχνης και την

¹⁶ Ξιφάρá & Ανδριανού, ό.π., σ. 18.

¹⁷ Εμμανουήλ-Φεσσά, ό.π., σ. 41.

¹⁸ Εμμανουήλ-Φεσσά, ό.π., σ. 41.

οικονομική άνθιση της πόλης, η οποία επέτρεπε τη διάθεση κονδυλίων για τη βελτιστοποίηση του θεατρικού οικοδομήματος και την ανάδειξη της δραματικής τέχνης.

Τα χαρακτηριστικά των παραστάσεων – σύγκριση του αρχαίου θεατρικού οικοδομήματος με σύγχρονα θέατρα

Προκειμένου να εξαγάγουμε συμπεράσματα για τα χαρακτηριστικά των παραστάσεων που παρουσιάζονταν στο αρχαίο θέατρο του Διονύσου, κρίνεται σκόπιμη η σύγκριση του θεατρικού οικοδομήματος της κλασικής εποχής με ένα σύγχρονο θέατρο, σαν αυτά που αναπαρίστανται στις εικόνες 23-26. Ειδικότερα, το κύριο χαρακτηριστικό των αρχαίων παραστάσεων ήταν ότι τελούνταν σε εξωτερικό χώρο και όχι σε εσωτερικό, όπως γίνεται σήμερα. Ο χώρος αυτός μάλιστα ήταν το τέμενος του Θεού Διονύσου, στοιχείο που αναδεικνύει το θρησκευτικό στοιχείο ως ένα από τα κυρίαρχα χαρακτηριστικά του αρχαίου δράματος.

Οι παραστάσεις ξεκινούσαν το πρωί και ολοκληρώνονταν με τη δύση του ήλιου. Αντίθετα, στα σύγχρονα θέατρα οι παραστάσεις γίνονται συνήθως βράδυ, καθώς υπάρχουν τα κατάλληλα τεχνικά μέσα που το επιτρέπουν, ενώ δεν υπάρχει καμία σύνδεση με κάποια θρησκευτική γιορτή. Συγχρόνως, βλέπουμε στα σύγχρονα θέατρα την πλήρη κατάργηση της ορχήστρας (εικόνες 24 & 25). Στο αρχαίο θέατρο, ο ρόλος της ορχήστρας ήταν πολύ σημαντικός, καθώς σε αυτήν κινούνταν ο χορός, ο οποίος αφενός συνδιαλεγόταν με τους υποκριτές και αφετέρου εκπροσωπούσε την πόλη και τους πολίτες.

Τέλος, ο χώρος στα σύγχρονα θέατρα είναι κλειστός και σίγουρα πολύ μικρότερης χωρητικότητας σε σχέση με το αρχαίο ανοιχτό θέατρο. Κι αυτό συμβαίνει γιατί οι παραστάσεις στα σύγχρονα θέατρα δεν αποτελούν ένα ανεπανάληπτο αισθητικό και πολιτισμικό γεγονός, όπως ήταν οι δραματικοί αγώνες της κλασικής περιόδου. Ακριβώς επειδή ήταν άρρηκτα συνυφασμένοι με την έναρξη της τουριστικής περιόδου και την έλευση αντιπροσωπειών από άλλες πόλεις, έπρεπε να έχουν πολύ μεγάλη χωρητικότητα προκειμένου να φιλοξενήσουν έναν πολύ μεγάλο αριθμό θεατών.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

Επίλογος

Συνοψίζοντας, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, θα μπορούσαμε να οδηγηθούμε στις εξής διαπιστώσεις. Το αρχαίο θέατρο παρουσιάζει σημαντικές διαφορές σε σχέση με το σύγχρονο θέατρο, στοιχείο που αποτυπώνεται και στα ίδια τα θεατρικά οικοδομήματα. Το θέατρο της κλασικής περιόδου υπήρξε έκφραση βαθιά πολιτισμική, κοινωνική, πολιτική και θρησκευτική, καθώς μέσα από αυτό προβάλλονταν οι βασικές συνιστώσες του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά και οι προεκτάσεις της θρησκευτικής λατρείας του Θεού Διονύσου. Μέσω του θεάτρου, οι πολίτες εκπροσωπούσαν την πόλη και τη δημοκρατία, βιώνοντας παράλληλα την εμπειρία του θεάτρου είτε ως μέλη του χορού είτε ως ήρωες είτε ως θεατές.

Απλά και Κατανοητά η Γνώση!

Βιβλιογραφία

Ελένη Εμμανουήλ-Φεσσά, «Θέατρο, κινηματογράφος, μουσική, χορός», στο *Παράλληλα Κείμενα για τη Θεματική Ενότητα «Αρχαίο Ελληνικό Θέατρο»*, ΕΛΠ31, Πάτρα, 2001.

Πετρούλα Ξιφάρá & Έλσα Ανδριανού, *Ο δραματικός Λόγος από τον Αισχύλο ως τον Μένανδρο*, ΕΑΠ, Πάτρα, 2001.

Νίκος Χουρμουζιάδης, «Όροι και μετασχηματισμοί στην αρχαία ελληνική τραγωδία», στο *Παράλληλα Κείμενα για τη Θεματική Ενότητα «Αρχαίο Ελληνικό Θέατρο»*, ΕΛΠ31, Πάτρα, 2001.